

**'De groote verantwoordelijk-
heid van haar vrouw zijn'**
*Woningopzichteressen en de
professionalisering van sociale
zorg in Nederland (1880-1940)*

Johanna ter Meulen (1867-1937)

Aan het einde van de vorige eeuw ontstond een nieuw professioneel pedagogisch domein: dat van de sociale zorg. Het hier gepresenteerde onderzoek doet daarvan verslag. Het belicht de ontwikkeling van het beroep van woningopzichteres en combineert zo het perspectief van de professionele opvoeder met dat van een historisch-culturele invalshoek. Aangetoond wordt dat deze beroepsgroep een vrouwelijke professionaliteit in de openbaarheid vormgaf waarmee een belangrijke bijdrage werd geleverd aan de fundamenteën van de moderne verzorgingsstaat.

Het niveau van analyse bevindt zich op het snijvlak van de symbolische orde (niveau 1) en de sociale organisatie van het maatschappelijk werk (niveau 2).

----- Text continues after this page -----

This publication is made available in the context of the history of social work project.

See www.historyofsocialwork.org

It is our aim to respect authors' and publishers' copyright. Should you feel we violated those, please do get in touch with us.

Deze publicatie wordt beschikbaar gesteld in het kader van de canon sociaal werk.

Zie www.canonsociaalwerk.eu

Het is onze wens de rechten van auteurs en uitgevers te respecten. Mocht je denken dat we daarin iets fout doen, gelieve ons dan te contacteren.

----- Tekst gaat verder na deze pagina -----

Inleiding

Tijdens de Nationale Tentoonstelling Vrouwenarbeid in 1898 sprak Johanna ter Meulen, de eerste Nederlandse woningopzichteres, over *De beschaafde vrouw als opzichteres over arbeiderswoningen*. Met haar werk trad Ter Meulen in de voetsporen van haar grote Engelse voorbeeld Octavia Hill, die in de jaren zestig van de vorige eeuw was begonnen met woningwerk in de arbeiderswijken van Londen. 'Zoo ooit een werk waarachtig vrouwelijk is en, wil het goed volbracht worden, onder meer die eigenschappen vereischt, die men bij voorkeur "vrouwelijk" pleegt te noemen, zoo is het dat van Octavia Hill', aldus Ter Meulen.

Vrouwelijkheid vormde een belangrijk aanknopingspunt voor de ontwikkeling van het woningwerk. Deze 'aangewezen taak der vrouw' vereiste een roeping gebaseerd op 'het idealisme dat ons het leven doet liefhebben'. Naast de betrokkenheid van het hart was echter ook een zakelijke en vaardige instelling nodig. Een 'opleidingstijd' achtte Ter Meulen derhalve noodzakelijk om de 'praktische en materiële zijde' van het werk onder de knie te krijgen. Daarmee kon het werk van de woningopzichteres zich bevrijden van iedere 'gedachte aan philanthropie' en uitgroeien tot een echte professionele activiteit, tot een beroep.²

In dit hoofdstuk onderzoek ik de betekenis van sekse in de professionalisering van het werk van woningopzichteressen in Nederland. Professionalisering, in de zin van beroepsvorming, is een proces met een viertal stappen. In de eerste plaats wordt een activiteit beroepsmatig als er sprake is van betaling.³ Ter rechtvaardiging van betaling wordt deze activiteit onderbouwd met kennis of vakbekwaamheid, die moet worden overgedragen en ontwikkeld. Deze tweede stap impliceert dat er een opleiding bestaat tot het beroep. Het werk krijgt daarmee een bijzondere status en kan niet zo maar door iedereen worden gedaan. Zo ontstaat er – een derde stap – een beroepsgroep die zich collectief gaat manifesteren. De vorming van een beroepsorganisatie versterkt de beroepsidentiteit door belangenbehartiging. Dit leidt tot een vierde stap, namelijk de afscherming van het beroep door de beroepsgroep. Er worden gezamenlijk rechten en plichten van professionele krachten geformuleerd die de beroepsstatus moeten waarborgen.

Het beroep van de woningopzichteres beschouw ik als de eerste geprofessionaliseerde vorm van sociale zorg in Nederland.⁴ Onder 'sociale zorg' versta ik activiteiten in de publieke sfeer die gericht zijn op het bijstaan en opvoeden van (groepen) mensen die om de een of andere reden gezien worden als individuen die vorming of begeleiding nodig hebben. Het woningwerk omvatte naast een zakelijke (financiële en technische) ook een opvoedende kant. Aan

bewoners moest datgene worden overdragen wat noodzakelijk werd geacht om goede bewoning van de huizen te garanderen. Van die goede bewoning ging, zo meende men, een heilzame, opvoedende werking uit. Het overdragen van een 'moderne' wooncultuur aan arbeiders en andere 'minderbedeelden' werd gezien als een bijdrage aan hun emancipatie. Zoals uit Ter Meulens woorden valt op te maken, ging het bij deze vorm van sociale zorg om een zaak van 'roeping' en 'hart'. Daarmee waren plaats en betekenis van vrouwen en het vrouwelijke in het geding.

Ik onderzoek in dit hoofdstuk de betekenis van sekse in de sociale organisatie van deze vroege vorm van sociale zorg aan de hand van de vier stappen van het professionaliseringsproces. Allereerst schets ik de ontwikkeling van het woningwerk tot beroepsmatige arbeid voor vrouwen. Ik ga in op de kwestie van de betaling van woningwerk en beschrijf de opleiding die voor dit beroep ontstond. Vervolgens laat ik zien dat woningopzichteressen zich organiseerden in een beroepsvereniging. Vrouwelijkheid was in dit hele proces van professionalisering een belangrijk ordenend principe. Daarmee kreeg sekse een specifieke betekenis in relatie tot het karakter van sociale zorg. Dat brengt mij ten slotte tot de conclusie dat in dit nieuwe, specifiek vrouwelijke beroepsdomein een nieuwe vorm van machtsuitoefening tot ontwikkeling kwam. Ik karakteriseer deze macht als 'zorgend'. Sociale zorg werd een belangrijke sociale kracht in de ontplooiing van wat wij nu kennen als de verzorgingsstaat. Het is de erkenning van deze zorgende macht die mij ertoe brengt het uiteindelijke falen van de vestiging van het beroep van woningopzichteres niet te zien als een gebrek aan succes in de professionalisering van de sociale zorg op zichzelf. Het beroep van woningopzichteres functioneerde in mijn ogen juist als hefboom voor een succesvolle professionalisering van een nieuw vrouwelijk werkveld met een belangrijke sociale impact.

Nederlandse pioniersters in het woningwerk

De eerste vormen van beheer van arbeiderswoningen ontstonden al in het midden van de vorige eeuw. Het ging daarbij vooral om technisch en hygiënisch beheer. Alhoewel men sprak van een moreel belang bij het toezicht houden op de bewoning van de huizen, kwam het werk van de uitsluitend mannelijke beheerders – nogal eens ex-politiemensen of militairen – neer op het ophalen van huur en het bewaken van de staat van de woningen. Van zorg in de zin van een betrokken opvoedende houding tegenover de bewoners was niet of nauwelijks sprake.⁵

Dat veranderde toen aan het eind van de negentiende eeuw bij vooraanstaan-

de veranderingsgezinde sociaal-liberalen onvrede groeide over dit vooral technisch beheer van arbeiderswoningen. Zij meenden dat dit ten enenmale onvoldoende was om te komen tot een werkelijke verbetering van de toestand van de arbeidersklasse. Zorg en opvoeding werden als meer effectieve manieren gezien om de laagste sociale milieus zó te begeleiden dat de zogenaamde 'sociale quaestie' niet zou escaleren in een ware revolutie, zoals socialisten voorspelden. De toestanden in de Engelse industriesteden functioneerden hierbij als een afschrikwekkend voorbeeld. Tegelijkertijd richtte men de blik ook op de Engelse initiatieven tot volksopvoeding en zorg voor arbeiders en paupers. Met name de sociale zorg van Octavia Hill in de achterbuurten van Londen trok de aandacht. Haar geschriften, zoals *Homes of the London Poor* (1875), werden in Nederland gelezen en haar werk vond weerklank in veranderingsgezinde kringen.⁶

In Nederland was Hélène Mercier één van de eerste mensen die zich inzetten voor de ontwikkeling van zorg voor arbeiderswoningen. Met haar vriendin Aletta Jacobs, de eerste Nederlandse vrouwelijke arts, trok Mercier de Amsterdamse volksbuurten in. Ze raakte er steeds meer van overtuigd dat verbetering gebracht moest worden in de woon- en leefcultuur van de arbeidersbevolking.⁷ Ook Hélène Mercier was geïnspireerd door Hills activiteiten en droeg door publikaties bij aan de bekendheid in Nederland van Hills sociale arbeid rond de arbeiderswoning.⁸

Het duurde dan ook niet lang voordat in Nederland de eerste vrouw het woningwerk in een arbeidersbuurt ter hand nam. In 1893 was het Johanna ter Meulen (1867-1937) die in Amsterdam 'woningopzichteres' werd. Ter Meulen was één van die jonge vrouwen uit betere kringen die, zoals feministen op het eind van de vorige eeuw signaleerden⁹, snakten naar een meer zinvol leven, maar dat slechts moeizaam konden realiseren. Volgens haar vriendin Cornelia de Lange hunkerde Ter Meulen, na voltooiing van haar schooljaren, naar werk waarin ze zich aan anderen kon wijden. 'Het normale burgerlijke meisjesleven van uitgaan en visites scheen haar allerminst te bevredigen', aldus De Lange. Door familiebanden verkeerde Ter Meulen in kringen van verlichte liberalen, waartoe ook Mercier behoorde. Via Mercier kwam ze met Willem Spakler in contact, een rijke filantroop die haar het beheer gaf over een aantal woningen boven de Volkskeuken in de Laurierstraat in Amsterdam. Dit werd echter geen succes en het drong tot Ter Meulen door dat ze de kennis en ervaring miste die nodig was voor een goed woningbeheer.¹⁰

Op 26-jarige leeftijd vertrok Johanna ter Meulen naar Londen en ging in de leer bij Octavia Hill. Die overtuigde haar van het belang van een zakelijke opstelling bij het woningbeheer. Woningwerk was volgens Hill vooral indivi-

duel sociaal werk, dat niet gebaseerd moest zijn op liefdadigheid, maar op het zakelijke principe van wederzijdse plichten van huurders en verhuurders. Bovendien moesten hulp en steun aan bewoners gericht zijn op het vergroten van hun zelfstandigheid. Effectief was het woningwerk naar Hills inzicht in de mate waarin de woningopzichteres er in slaagde naast zakelijke vaardigheden, zoals financieel management, ook menselijk contact met bewoners tot stand te brengen. In Hills opvattingen over de zorg voor bewoners profileerde zich een specifieke betekenis van het vrouwelijke in het woningwerk: de toewijding aan anderen en de liefdevolle gerichtheid op hun behoeften en noden. Dat nam niet weg dat Hill de plichten van vrouwen in de eerste plaats zag liggen in haar huis, bij haar gezin. Pas in de tweede plaats kwamen de noden van andere gezinnen in het vizier.¹¹

Voor Johanna Ter Meulen betekende de opleiding bij Octavia Hill dat ze het woningwerk leerde in de praktijk. Ter Meulen deelde Hills visie over het belang van een goed zakelijk beheer over de woningen. In haar verslag voor de sectie Vakopleiding van de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid in 1898 schreef Ter Meulen bijvoorbeeld over de bewoners dat ze van hen een 'stipte plichtsbetrachting' eiste, bestaande in 'allereerst het trouwe betalen van huur'. Daartegenover stelde zij dan 'absolute rechtvaardigheid en geduld'. Ter Meulen geloofde sterk in de opvoedende werking hiervan en verklaarde dat de bewoners zo 'de wet leeren vertrouwen waaraan zij te gehoorzamen hebben. Geen sprake van bemoeizucht, geen ongenoodigd betreden hunner woning, geen aanbieden van geld en levensmiddelen. Maar, wanneer de gelegenheid zich voordoet, zal ik hun al de hulp geven die ik kan, dezelfde hulp, die ik, zonder vrees van te zullen beledigen, mijn andere vrienden zou aanbieden.'¹² In de jaren twintig benadrukte Ter Meulen de praktische, op zelfstandigheid gerichte kant van het woningwerk nog eens door in één van haar brieven te verklaren: 'Ik geloof, dat ons werk niet ver genoeg af kan staan van alle beschermachtigheid, van alle zoogenaamde bemoederen.'¹³

De juiste combinatie van zakelijkheid en zorg maakte het werk van woningopzichteres allerminst eenvoudig, iets dat Ter Meulen ook wist uit eigen ervaring. Zij benadrukte daarom het belang van een goede opleiding tot dit beroep. Daarmee plaatste ze zich in de lijn van de vrouwenarbeidsbeweging, die de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid organiseerde.¹⁴ Hoewel Ter Meulen zelf, welgesteld als ze was, haar woningwerk niet als bron van een arbeidsloos zag, deelde ze de opvatting dat het werk van de woningopzichteres beroepsarbeid moest zijn, normaal betaald en door middel van een opleiding in kwaliteit gewaarborgd. Onderricht zou het mogelijk maken het woningwerk als sociaal werk verder te ontwikkelen en te voorkomen dat vrouwen alleen op grond van hun moederlijke bestemming geschikt werden bevonden voor het werk van woningopzichteres.

Naast Johanna ter Meulen was er op het eind van de vorige eeuw nog een tweede vrouw die als pionierster van het woningwerk gezien kan worden, namelijk Louise Went (1865-1951). Ook zij was na haar schoolopleiding geïnspireerd geraakt door de ideeën van Mercier en andere sociaal-liberalen over het belang van sociale zorg voor de arbeidersklasse. Met haar latere echtgenoot, de architect J.E. van der Pek, maakte ze deel uit van de voorbereidingscommissie die aan het einde van de vorige eeuw de NV Bouwonderneming Jordaan oprichtte. Na, evenals Ter Meulen, bij Octavia Hill in Londen in de leer te zijn geweest, werd Went in 1896 woningopzichteres bij deze bouwonderneming.⁵ Ook Louise Went ondersteunde de roeping die nodig was voor het woningopzichterswerk. Het beroep vereiste 'de volle toewijding van een beschaafde warmvoelende vrouw, de volle toewijding met hoofd en hart'.⁶ Op grond van hun ervaringen bij Hill, die de zakelijkheid in het werk sterk benadrukte, waren Went en Ter Meulen overtuigd van het belang van een opleiding voor het beroep van woningopzichteres. Ter Meulen legde daarin meer gewicht bij de vorming in de praktijk, terwijl Went, die al snel ook betrokken raakte bij de eerste opleiding voor maatschappelijk werk, een brede opleiding voor ogen stond, waarin het woningwerk als vorm van sociaal werk werd ondergebracht.⁷

Opleiding tot sociale arbeid

De start van de *Opleidingsinrigting voor Sociale Arbeid* in 1898 in Amsterdam was een belangrijke stap in het professionaliseringsproces van de sociale zorg, waarvan woningwerk op dat moment de voornaamste representant vormde. Het werk van de eerste woningopzichters was een impuls voor verlichte liberalen, die de tijd rijp achtten voor een opleiding tot wat zij 'sociale arbeid' noemden. Belangrijk was dat zij geloofden in de maakbaarheid van de samenleving en in de veranderbaarheid van sociale verhoudingen daarbinnen. Zij probeerden een veronderstelde vrouwelijke deugdzaamheid dienstbaar te maken aan de (volks)opvoeding, die zij zagen als een belangrijk element in de oplossing van de sociale kwestie. Bovendien kon zo ook aan het vrouwenvraagstuk, dat de sociale en politieke participatie van vrouwen aan de orde stelde, tegemoet worden gekomen.

Aan de wieg van de School voor Sociale Arbeid, die later School voor Maatschappelijk Werk ging heten, treffen we twee vrouwen en een man.⁸ De eerste vrouw, Hélène Mercier, was, zoals we al zagen, een belangrijk voorvechter van de ontwikkeling van het woningwerk in Nederland. Beide andere initiatiefnemers van de school, Marie Muller-Lulofs en Arnold Kerdijs, maakten, net als Mercier, deel uit van verlicht-liberale kringen die gericht

waren op sociale verandering door opvoeding en begeleiding van de arbeidersklasse. In de praktijk creëerden zij een echte vrouwenopleiding. In de startperiode van de school tussen 1899 en 1910 meldden zich 96 vrouwelijke dagleerlingen aan en één man (in 1906), die overigens werd doorverwezen.⁹ In diezelfde periode kregen 65 leerlingen een diploma, waarvan ruim de helft met het 'opzichterschap van arbeiderswoningen' als beroepsspecificatie. Hieruit blijkt hoe vooraanstaand het woningwerk was in de ontwikkeling van een beroepsopleiding die zich richtte op het bredere terrein van de sociale zorg. De school leidde naast aspirant-woningopzichters ook leerlingen op voor de armenzorg, het Toynbee-(volkshuis)werk, het bibliotheekwezen en de zorg voor kinderen.

Vanaf het begin droegen de initiatiefnemers het idee uit dat het bij deze 'sociale arbeid' ging om een werkterrein dat bij uitstek vrouwelijk was. Dit niet alleen omdat de zorg, zoals Hill al had verkondigd, aansloot bij de moederlijkheid, die de eerste 'roeping' van vrouwen was, maar ook omdat het arbeidsterrein van de sociale zorg wonderwel paste bij de behoeften en capaciteiten van jonge vrouwen, met name uit de betere kringen. Hun vrouwelijke gaven mochten niet langer onbenut blijven. Dit opvoedingswerk appelleerde, aldus Muller-Lulofs, aan een 'gemeenschapsgevoel' dat een onmisbare schakel vormde 'in 't groot geheel der dingen'. Tegelijkertijd gaf het 'bevrediging aan de meest nobele aspiraties van een vrouwenziel'.¹⁰ Zo werd de opleiding tot het maatschappelijk werk niet alleen voorgesteld als uitbouw van vrouwelijkheid in de zin van moederlijke zorgzaamheid, die in iedere vrouw aanwezig werd geacht. De opleiding werd vooral ook in het teken gezet van de ontwikkeling van een onbenut vrouwelijk potentieel. De sociale zorg zou de vrouwelijkheid bij de leerlingen versterken door 'hare schoonste gaven' tot bloei te brengen. Jonge vrouwen zouden leren rondzien in de wereld en hun altruïsme leren ontplooiën, waardoor hun toewijding zou groeien. Dit zou hen vrouwelijker maken en daarmee de (eventuele) toekomstige rol als echtgenote en moeder ondersteunen.¹¹ Juist ook in de toepassing van maatschappelijke kennis in de praktijk van de sociale zorg zag men het vrouwelijk aspect van het beroep.¹² De 'vrouwelijkheid' van het sociaal werk lag daarmee niet alleen in de aard van het werk, dat zich richtte op de privé-sfeer en verbonden was met het domein van de moederlijke zorg.¹³ Vrouwelijkheid kreeg een nieuwe betekenis. Het duidde op een geschiktheid voor de publieke zorg, die door een 'evenwichtige vorming van verstand en hart' bij jonge vrouwen gerealiseerd kon worden.¹⁴

De Vereeniging van Woningopzichteressen

Het is beslist geen toeval dat de oprichting van de eerste School voor Sociale Arbeid ongeveer samenviel met het hoogtepunt van de vrouwenarbeidsbeweging die zich aan het eind van de negentiende eeuw manifesteerde in de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid. Feministen claimden betaalde arbeid voor vrouwen en een duidelijke kwalificatie voor beroepen en activiteiten die gezien werden als geëigend voor vrouwen.²⁵ Ook voor het werk van woningopzichteres werden betaling en opleiding als belangrijke voorwaarden gezien voor maatschappelijke erkenning. In 1902 stuurde het Nationaal Bureau voor Vrouwenarbeid, dat het werk van de vrouwenarbeidsbeweging na de grote tentoonstelling voortzette, een vragenlijst rond aan woningopzichteressen, met als doel de eis van één van hen voor een beter loon te ondersteunen.²⁶

Eén van de dames woningopzichteressen aan wie de vragenlijst werd verzonden, was natuurlijk de pionierster Johanna ter Meulen. Zij antwoordde aan Marie Jungius, de directrice van het Nationaal Bureau, dat de kwestie van salariëring voor haar werk een precair punt was. Haar brief laat heel mooi de overgang zien van het woningwerk als onbezoldigd liefdewerk naar werk met de status van betaalde arbeid. In het geval van Ter Meulen was er namelijk geen sprake van een loonverhouding met Spakler, die haar het beheer over de woningen had toevertrouwd, alhoewel Ter Meulen wel een vergoeding ontving. Maar als gegoede vrouw had zij geen echt inkomen uit arbeid nodig. Ze beschouwde Spakler als haar compagnon en niet als haar werkgever en verklaarde dat de vervulling van haar roeping voor haar al voldoende beloning was. Ze schreef Jungius dan ook: 'Ik geloof dat wij bevoorrechten, indien wij er maar niemand door benadelen, gerust zelfs zonder loon mogen werken, wij hebben ons loon meer dan dat vooruit.' Ter Meulen was er echter, met haar feministische tijdgenoten in de vrouwenarbeidsbeweging, van overtuigd dat goede krachten voor het beroep verloren zouden gaan als er niet voor salariëring werd gestreden. Daarom meldde ze Jungius tevens dat ze met andere woningopzichteressen het plan had opgevat een 'vakvereniging' op te richten.²⁷

Deze volgende stap in het professionaliseringsproces werd in 1903 gezet door zeventien woningopzichteressen, die De Vereeniging van Woningopzichteressen oprichtten. De statuten van deze vereniging vermeldden een driedelige doelstelling. Allereerst ging het de dames erom ervoor te zorgen dat het toezicht op arbeiderswoningen in handen kwam van voor dit werk opgeleide vrouwen. Hieraan werd toegevoegd dat woningopzichteressen, behalve het onderhoud van de woningen, ook 'met toewijding' de belangen van de bewo-

ners moesten behartigen. Zo profileerde de Vereeniging de beroepsidentiteit van de woningopzichteres tegenover mannelijke huurophalers en inspecteurs. De tweede doelstelling van de Vereeniging betrof het realiseren van een goede en rechtvaardige beloning van het woningwerk, onafhankelijk van de lage huren van de arbeiderswoningen, en overeenkomstig 'aard en omvang van het werk'. De derde en laatste doelstelling van de Vereeniging betrof het smeden van een band tussen de vrouwen die in het woningwerk actief waren.²⁸

Ter verwezenlijking van haar doelstellingen streefde de Vereeniging van Woningopzichteressen allereerst naar een goede opleiding ter voorbereiding op het beroep. De blik was natuurlijk gericht op de School voor Sociale Arbeid in Amsterdam, waar Louise van der Pek-Went, lid van de Vereeniging, actief bij betrokken was, zowel in het bestuur als in haar functie als docent.

Naast de opleiding vormde het loon van de woningopzichteres een belangrijk aandachtspunt voor de Vereeniging. Al bij de oprichting had men de eis gesteld dat de bezoldiging voor het toezicht tien gulden per woning per jaar moest bedragen. Dit stelde een opzichteres in staat met ongeveer 100 woningen enerzijds haar werk goed te doen en anderzijds voldoende inkomsten te verwerven om van te kunnen leven. De Vereeniging streefde er zo naar het woningwerk tot reguliere loonarbeid te maken, die ook uitgeoefend kon worden door niet-gefortuneerde vrouwen.²⁹ In 1904 werd er melding gemaakt van eerste successen op dit vlak. Twee leden van de vereniging, de één werkzaam in Den Haag en de ander in Amsterdam, kregen het geëiste loon.³⁰ Vanaf de jaren tien, toen ook gemeenten woninginspectrices in dienst gingen nemen, kreeg het loonniveau van de opzichteres een min of meer stabiel karakter. Ook ontstond er differentie in loonniveau, corresponderend met uiteenlopende verantwoordelijkheden binnen het beroep.

Na 1912 groeide het aantal woningopzichteressen, doordat ook gemeenten overgingen tot het aanstellen van woninginspectrices. Op het internationale woningcongres in 1913 onderstreepte Louise van der Pek-Went de specifieke vrouwelijkheid die in deze sociale zorg besloten lag. Ze benadrukte dat goed woningbeheer om woninginspectie vroeg en dat 'de medewerking van de vrouw daarbij noodig' was, niet omdat zij aannam dat man en vrouw gelijk zijn, maar 'omdat man en vrouw elkander hebben aan te vullen'.³¹ Zo konden in haar visie vrouwen hun publieke zorgende rol spelen in een domein waarin voorheen alleen mannen een plaats hadden. Kranteberichten uit de jaren 1919/1920 tonen aan dat ook in kleinere plaatsen gemeentebesturen overtuigd raakten van de waarde van het woningwerk en woningopzichteressen gingen aanstellen. In 1930 waren er in Nederland in totaal 111 woningopzichteressen actief, waarvan er 60 voor gemeenten werkten en de andere 51 in particuliere dienst waren, meestal bij woningbouwcorporaties.

Een beroep onder druk

Ondanks dit succes kwam het beroep van woningopzichteres in de loop van de jaren twintig steeds meer onder druk te staan. In debatten op congressen, in gemeenteraden en binnen woningbouwverenigingen doken verwijten op dat woningopzichteressen bewoners zouden betuttelen en bevoogden. Deze kritiek raakte vooral dat aspect van het woningwerk dat door de opzichteressen als het hart van een vrouwelijke inbreng in het woningbeheer gezien werd. Steeds vaker waren er voorstellen te horen om het werk van de woningopzichteressen te beperken tot de echte probleebuurt, waar controle en intensieve sociale begeleiding wel geboden was.³² Een voorbeeld van de druk op de vrouwen in het woningwerk vinden we in Amsterdam. Daar besloot de directeur van de Woningdienst Keppler eind jaren twintig de opengevallen plaats van de hoogst gekwalificeerde woninginspectrice op te vullen met een mannelijke kracht. Keppler pareerde de kritiek op deze handelwijze door te stellen dat het toezicht over woningen ook uitgeoefend kon worden door 'welvoelende mannen'.³³ Ook nu weer wezen de woningopzichteressen op het sociale aspect van het woningwerk, dat naast het technisch beheer van belang was. Juist voor vrouwen was deze publieke sociale zorg geëigende arbeid.

De bedreiging van de werkgelegenheid van de woningopzichteressen werd nog groter in de crisisjaren. De financiële druk uitte zich mede in het zoeken naar mogelijkheden die besparingen konden opleveren. Dit leidde bijvoorbeeld tot het aanstellen van vrouwelijke krachten met een andere (lagere, meestal medisch-hygiënisch) beroepsopleiding dan de School voor Maatschappelijk Werk. Ook kwam het voor dat woningopzichteressen verplicht werden naast hun woningwerk andere taken te verrichten, bijvoorbeeld in de jeugdzorg of in het club- en buurthuiswerk.³⁴

De Vereniging voor Woningopzichteressen werd door deze ontwikkelingen in een moeilijk parket gebracht en zij reageerde tweeslachtig. Enerzijds hielden de georganiseerde opzichteressen vast aan het 'vrouwelijke' profiel van het beroep: de persoonlijke benadering van de bewoners en het zorgende, opvoedende en hulpverlenende karakter van het beroep. Anderzijds benadrukten zij de rol van de woninginspectrice in het woningbeheer en bestreden zij de idee dat de woningopzichteressen zich vooral bemoeiden met het leven van alledag in de arbeidersgezinnen. Zij wezen steeds weer opnieuw op de eigenheid van het werk. Johanna Ter Meulen schreef in haar brochure over het beroep van woningopzichteres uit 1921 niet zonder reden: 'In al deze nieuwe betrekkingen voldoen het best beschaafde vrouwen, voortvarende vrouwen, die het werk op de oude manier geleerd hebben en die dus de meer ideële wijze van werken in dit nieuwe meer op de praktijk gerichte werk overbrengen. Vrouwen die weten zorg te dragen, dat de *verruiming* van het

arbeidsveld niet al te veel gaat ten koste van de *diepte* en het persoonlijke van het werk.'³⁵

De debatten over de woningopzichteres en haar werk hadden echter niet alleen te maken met de concurrentie van mannen. Het werk kwam ook onder druk te staan door een groeiend succes van de zich ontwikkelende sociale zorg in het algemeen. Het optreden van de 'maatschappelijk werkster' kreeg allerlei andere sociale zorg-gedaanten, bijvoorbeeld als hulpverleenster, jeugdleidster of gezinsverzorgster. Een flink deel van de taken die deze sociaal werksters uitvoerden, had in rudimentaire zin ooit tot het domein van de opzichteres behoord. In de loop van de jaren twintig ontwikkelden deze taken zich tot nieuwe, gespecialiseerde vormen van sociaal werk. Daardoor werd de functie van de woningopzichteres steeds meer ervoor 'te waken dat niet teveel maatschappelijk werkers het gezin maatschappelijk bearbeiten', zoals een oud-opzichteres met een lange staat van dienst het bij het vijftigjarig bestaan van de Vereniging voor Woningopzichteressen uitdrukte.³⁶

De afbrokkeling van de beroepsidentiteit van de woningopzichteres zette zich voort. Na de Tweede Wereldoorlog was er dan ook geen redding meer aan voor de Vereniging van Woningopzichteressen. Het beroep van woningopzichteres werd overspoeld door de groeiende stroom van andere soorten sociaal werk. De Vereniging besloot deel te worden van de in 1947 opgerichte Bond voor Maatschappelijk Werkers in Nederland. Daarnaast bleef de Vereniging overigens ook op zichzelf bestaan. Aan het eind van de jaren vijftig werd de naam veranderd in Vereniging voor Sociaal Woningwerk en het beroep omschreven als 'de sociale kant van het woningwerk'.³⁷ Tot in de jaren vijftig bleef de vraag spelen hoe het 'economische' woningbeheerswerk, waarin mannen en het mannelijke dominant geacht werden, zich verhield tot het 'zorgende' woningbegeleidings- en woningopvoedingswerk, het vrouwelijke, op de 'mensch' gerichte deel van het woningwerk.

Mislukte of geslaagde professionalisering?

We zouden kunnen spreken van een 'mislukte professionalisering' van dit vrouwenberoep.³⁸ Maar dan blijven we binnen een opvatting over professionalisering als het proces waarin een beroep (dan wel een beroepsgroep) er in slaagt erkenning te krijgen door middel van instituties als een opleiding, een beroepsvereniging en een set van toelatingseisen tot de beroepsuitoefening. Deze benadering legt de nadruk op schijnbaar seksneutrale 'belangen' van de beroepsgroep en verschaft weinig inzicht in de machtsverhoudingen waardoor bepaalde aspecten in het beroep en het beroepsveld worden opgenomen

dan wel uitgesloten. En precies op dit punt speelt sekse, en meer specifiek de betekenis van vrouwelijkheid, een prominente rol in de geschiedenis van de professionalisering van het woningwerk en de sociale zorg in het algemeen.³⁹

Vanuit een perspectief dat sekse en macht combineert, kom ik tot een andere conclusie ten aanzien van professionalisering en het werk van woningopzichters. Er is in mijn ogen namelijk ook sprake van geslaagde professionalisering. Het gaat mij daarbij niet zozeer om het succes van een beroepsgroep als die van de woningopzichters, maar om de ontwikkeling van een nieuw beroepsdomein. Woningopzichters namen daarin aanvankelijk een cruciale positie in en forceerden succesvol een doorbraak van het bredere werkveld van de sociale zorg. Zij bewerkstelligden door de professionalisering van hun activiteiten dat sociaal (woning)werk als een 'eigen' (vrouwelijk) beroepsterrein tot bloei kon komen. Was veel van de publieke zorg voorheen pure liefdadigheid van welgestelden, overigens vaak vrouwen, vanaf het eind van de vorige eeuw werd het ook betaald uitgeoefend. Er formeerde zich een nieuw soort macht, gericht op het oplossen van problemen in de maatschappelijke verhoudingen waarvoor oude machtsstrategieën (bijvoorbeeld geweld of juridische macht) ontoereikend leken. Ik noem dit nieuwe type macht 'zorgend'. Bij zorgende macht gaat het om strategieën van (semi)beroepsmatige krachten die niet allereerst handelen ten dienste van hun eigen welzijn, maar dit doen in de geest van een hoger ideaal. Belangrijk bij zorgende macht is dat de professionals bij het hoeden, beschermen en opvoeden van individuen vooral de geestesgesteldheid van afzonderlijke mensen onder de loep nemen.⁴⁰

Met het professioneler worden van de sociale zorg, het eerst in en rond het beroep van de woningopzichters, werd het sociaal werk geconstrueerd als een bij uitstek vrouwelijk domein. In deze zorg stond echter niet het eigen 'heil', het redden van de eigen positie voorop.⁴¹ De sociale zorg dreef op een besef van een collectief heil, gekoppeld echter aan het welbevinden van individuen. Wat het beroep van woningopzichters betrof, impliceerde deze zorg een persoonlijke, menselijke aandacht voor de bewoners van de te beheren huizen. Dit 'vrouwelijke' aspect modificeerde het door mannen gedomineerde woningbeheer in de vorm van huur ophalen en technische inspectie van de huizen. De opzichters kregen in de loop van het professionaliseringsproces te maken met een paradox. Enerzijds moesten zij, om hun werk uit de bevoogdende liefdadigheid te halen, de zakelijke kant van het beroep benadrukken, terwijl anderzijds hun professionele identiteit gediend was met het onderstrepen van de nieuwe vrouwelijke dimensie in het woningwerk, die van 'het hart' en 'de diepte'. Juist daarmee konden zij hun claim op het domein van de sociale zorg als beroepsterrein voor vrouwen hard maken.

De professionele identiteit van de woningopzichters is uiteindelijk gesneuveld onder deze paradox. In deze zin kunnen we spreken van een mislukte professionalisering. De ontwikkeling van de sociale zorg in algemenere zin zette echter verder door en dit (beroeps)domein won aan (sociale) betekenis en invloed. Terwijl het succes van een zich ontplooiende zorgende macht zichtbaar werd in meer opleidingen voor sociaal werk en in de groei van gedifferentieerde beroepsprofielen hierbinnen, verloren woningopzichters langzamerhand hun eenduidige professionele perspectief. Maar daarmee kan hun niet de macht worden ontzegd die zij belichaamden door sociale zorg een prominente plaats te geven in de geschiedenis van de moderne verzorgingsstaat in Nederland.⁴²

Noten

1. Ik dank Margo Brouns en Francisca de Haan, collega's uit het NWO-WVEO aandachtsgebied 'Gender en Zorg', voor hun opbouwende kritiek en steun. Het citaat in de titel is ontleend aan M. Muller-Lulofs, *De School voor Maatschappelijk Werk* (brochure uit 1912), geciteerd bij R. Ney en E. Huetting, *De opbouw van een sociaal-agogische opleiding 1899-1989*. Zutphen, Walburg Pers, 1989, p. 43.
2. J. ter Meulen, *De beschaafde vrouw als opzichters over arbeiderswoningen*. Amsterdam, Jan van Dokkum, 1898, p. 7.
3. Opvallend, en tekenend voor het sekse-blinde perspectief van veel literatuur over beroepen en professionalisering, is dat in deze eerste stap van beroepsvorming, het onderscheid tussen activiteiten die een ruilwaarde hebben en als zodanig ingezet en gewaardeerd (kunnen) worden en activiteiten die dat niet hebben, eenvoudigweg ontbreekt. Zie bijvoorbeeld A.L. Mok, *Beroepen in actie: Bijdrage tot een beroepsociologie*. Meppel, Boom, 1973; Th. van der Krogt, *Professionalisering en collectieve macht: Een conceptueel kader*. 's-Gravenhage, Vuga-Uitgeverij, 1981.
4. Zorg is een complex begrip, waarover de laatste jaren een ware lawine van literatuur is verschenen. Zonder hier in te gaan op de debatten over de grondslagen van de verschillende betekenissen van het begrip 'zorg', geef ik kort aan wat ik onder zorg versta. Het gaat bij zorg om een combinatie van twee elementen: in de eerste plaats impliceert zorg *activiteit* (niet alleen in de zin van actie maar ook in de betekenis van geestelijke inspanning); ten tweede is er bij zorg sprake van een of andere vorm van *commitment* (betrokkenheid of *engagement*). Zorg omvat dus zowel economische aspecten (organisatie, (ruil)waarde, sanctienering, regulering en maatschappelijke betekenis) als kwesties van ethiek en politiek (persoonlijke keuzen, levensbeschouwing en moraal).
5. L. Deben, *Van onderkomen tot woning: Een studie over woningbeschaving in Nederland 1850-1969*. Amsterdam, Sociologisch Instituut UvA, 1988.
6. Bijvoorbeeld in het rapport van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen uit 1890 over 'De arbeiderswoningen in Nederland'.
7. I. de Wilde, "'Er is een heilig moeten, waartegen geen bezwaar is bestand". De betekenis van Hélène Mercier voor de vrouwenbeweging'. In: *Zesde Jaarboek voor Vrouwengeschiedenis: De eerste feministische golf*. Nijmegen, SUN, 1985, p. 59-77.
8. Dit blijkt uit haar publikaties. Zie: H. Mercier, *Over arbeiderswoningen*. Haarlem, Tjeenk

- Willink, 1887; 'Meer lucht voor London', in: *Sociale dromen en daden*. Haarlem, Tjeenk Willink, 1893, p. 353-359; 'Octavia Hill's levenstaak', in: *Sociale schetsen*. Haarlem, Tjeenk Willink, 1897, p. 24-77. Deze artikelen verschenen eerder in het *Sociaal Weekblad*, achtereenvolgens in 1893 en 1894.
9. Een voorbeeld hiervan is de rede die Catharina van Tussenbroek, de tweede vrouw die zich in Nederland als arts kwalificeerde, hield tijdens de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid in 1898 in Amsterdam onder de titel 'Het tekort aan levensenergie bij onze jonge vrouwen en meisjes.' Zie W.H. Posthumus - van der Goot e.a (red.), *Van moeder op dochter: De maatschappelijke positie van de vrouw in Nederland vanaf de Franse tijd*. Nijmegen, SUN, reprint 1977 (oorsp. 1948), p. 117-118. Een literair voorbeeld is te vinden in de tendensroman *Hilda van Suylenburg* (oorsp. 1897, reprint Amsterdam, Sara, 1984) van Cécile Goekoop-de Jong van Beek en Donk. Zie ook: M. Braun, *De prijs van de liefde: De eerste feministische golf, het huwelijksrecht en de vaderlandse geschiedenis*. Amsterdam, Het Spinhuis, 1992 p. 128-131.
 10. C.C. de Lange, 'Johanna Elisabeth ter Meulen', in: *57e Jaarboek van het Genootschap Amstelodamum*. Amsterdam, 1965, p. 145-166.
 11. Overigens trouwde Hill zelf nooit. Zie: J. Lewis, *Women and Social Action in Victorian and Edwardian England*. London, Edward Elgar, 1991; J. Parker, *Women and Welfare: Ten Victorian Women in Public Social Service*. London, MacMillan Press, 1989.
 12. J. ter Meulen, *De beschaafde vrouw als opzichteres over arbeiderswoningen*. Amsterdam, Jan van Dokkum, 1898, p. 4.
 13. C.C. de Lange, 'Johanna Elisabeth ter Meulen', p. 158.
 14. Het begrip 'vrouwenarbeidsbeweging' ontleen ik aan F. de Haan, *Sexse op kantoor: Over vrouwelijkheid, mannelijkheid en macht, Nederland 1860-1940*. Hilversum, Verloren, 1992.
 15. W.C. Blomberg, *Louise van der Pek-Went. Pionierster volkshuisvesting, mede-oprichters Vereeniging Amsterdam Bouwfonds 1900-1966*. z.j., z.p. (waarschijnlijk Amsterdam, 1966).
 16. Blomberg, *Louise van der Pek-Went*, p. 17.
 17. Zie ook S. Stawski, *Woningopzichteressen in Amsterdam 1890-1940*. Amsterdam, doctoraalscriptie Historische Pedagogiek, 1978.
 18. Zie L. Bervoets, *Opvoeden tot sociale verantwoordelijkheid. De verzoening van wetenschap, ethiek en sekse in het sociaal werk in Nederland rond de eeuwwisseling*. Amsterdam, Stichting Beheer HSG, 1994.
 19. Neij en Hueting, *De opbouw van een sociaal-agogische beroepsopleiding*, p. 32.
 20. M.G. Muller-Lulofs, *Sociale opleiding*. Amsterdam, P.N. Kampen & Zoon, 1903 (overdruk uit *De Gids* 1903) p. 15.
 21. Ibidem, p. 25-27. Zie ook: L. Bervoets, 'Het ontstaan van het sociaal werk als resultaat van een gelukkige coincidentie. De articulatie van professionaliteit in het sociaal werk rond de eeuwwisseling'. In: *Tijdschrift voor Vrouwenstudies* 34, 1988, p. 157-173.
 22. In de opleiding waren het vooral mannen die de (wetenschappelijke) kennis overdroegen. Voor het woningwerk wordt dit geïllustreerd door het echtpaar Van der Pek. Zowel Louise van der Pek-Went als haar echtgenoot de architect Jan van der Pek waren verbonden aan de School voor Sociale Arbeid. Zij gaf er onderricht in de sociale kanten van het woningwerk (woningtoezicht) en hij in de technische en beheersmatige aspecten (woninghygiëne en het lezen van bouwtekeningen van volkswoningen). Blomberg, *Louise van der Pek-Went*, p. 16-17.
 23. Zie bijvoorbeeld P. de Vries, 'Alle vrouwen zijn moeders. Feminisme en moederschap rond de eeuwwisseling'. In: Sevenhuijsen e.a. (red.), *Socialisties-Feministische Teksten* 8. Amsterdam, Sara, 1984, p. 126-148; M. Schwegman en J. Withuis, 'Moederschap: van springplank tot obstakel. Vrouwen, natie en burgerschap in de twintigste-eeuw Nederland', in: G. Duby, M. Perrot (red.), *Geschiedenis van de vrouw: De twintigste eeuw*; F. Thébaud (deel-red.), Amsterdam, Agon, 1993, p. 557-583.
 24. M.G. Muller-Lulofs, 'De school voor Maatschappelijk Werk'. In: *Tijdschrift voor Armeenzorg en Kinderbescherming*, jrg. 10, nr. 407, 1 mei 1909, p. 91-94.
 25. Zie C. van Eijl, *Het werkzame verschil. Vrouwen in de slag om arbeid 1898-1940*. Hilversum, Verloren, 1994.
 26. Brief van directrice van het Nationaal Bureau Vrouwenarbeid d.d. 22 september 1902; bij vragenlijst over bezoldiging woningopzichteressen (IIAV/Archief Nationaal Bureau Vrouwenarbeid, nr. 706).
 27. Beantwoorde vragenlijst en brief van Johanna ter Meulen aan 'Mejuffrouw Jungius' d.d. 25-9-1902 (IIAV, Archief Nationaal Bureau Vrouwenarbeid, nr. 707). In haar antwoord op de vragenlijst schrijft Ter Meulen dat zij voor verbetering van de bezoldiging van woningopzichteressen is, 'zeker indien ik ervan moest leven'.
 28. Statuten van de Vereeniging voor Woningopzichteressen (IIAV, Archieven Nationaal Bureau Vrouwenarbeid).
 29. W.C. van de Hoeven (secr. van de Vereeniging van Woningopzichteressen), 'Bezoldiging van Woningopzichteressen'. In: *Amsterdammer*, 21 februari 1904, p. 17.
 30. *Belang en Recht*, 15 juni 1904, p. 17.
 31. 'Verslag van 5e Internationale Woningcongres' in: *De Telegraaf*, 9 september 1913.
 32. Zie A. de Regt, *Arbeidersgezinnen en beschavingsarbeid: Ontwikkelingen in Nederland 1870-1940*. Meppel/Amsterdam, Boom, 1984, p. 188-196.
 33. 'Volkshuisvesting. De sociale zijde van het woningvraagstuk'. In: *Handelsblad*, 16 november 1929. Aanleiding voor de commotie was het feit dat Keppler in plaats van een hoofdinspecteur een inspecteur had aangesteld. Deze 'emancipatie van de man', ging, aldus mw. Tilanus van de Amsterdamse gemeenteraad, wel wat erg ver. Zij vreesde dat de opzichteressen bij deze inspecteur niet terecht konden (tenzij hij een geneesheer was) met hun onderwerpen. 'Gemeentebegroting 1930' in: *Handelsblad*, 21 november 1929.
 34. C. Meursing, 'Het werk der woningopzichteressen'. In: *Orgaan van de nationale Bond van Verpleegkundigen*, jrg. 10, nr. 1, 8 januari 1937, p. 5-8.
 35. J. ter Meulen, *De Woningopzichteres*. Dordrecht, C. Morks Cz., 1920/1, p. 13.
 36. Blomberg, *Louise van der Pek-Went*, p. 15-16.
 37. A. de Regt, 'Woningopzichteressen: een mislukt professionaliseringsproces'. In: *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, jrg. 6, nr. 3, 1979, p. 418-448.
 38. Dit concludeert De Regt op basis van haar onderzoek naar woningopzichteressen en hun zorg voor de arbeidersklasse. Zie noot 37.
 39. Traditionele sociologische studies over het professionaliseringsproces benadrukken weliswaar het belang van een machtsbenadering, maar schenken niet of nauwelijks aandacht aan het sekse-specifieke karakter van professionalisering. Zie Mok, *Beroepen in actie*; Van der Krogt, *Professionalisering en collectieve macht*; T. J. Johnson, *Professions and power*, London/Basingstoke, Macmillan, 1972; M. Sarfatti Larson, *The rise of professionalism: a sociological approach*. Berkeley/Los Angeles/London, University of California Press, 1977. In de buitenlandse literatuur die wel ingaat op de sekse-specificiteit van het beroep van 'sociaal werker', wordt macht vooral gezien in termen van de realisering van de belangen van een beroepsgroep, bijvoorbeeld: N. Toren, 'Semi-Professionalism and Social Work: A Theoretical Perspective' in: A. Etzioni (ed.), *The semi-Professions and Their Organization*. New York, The Free Press, 1969, p. 141-195; S.K. Ruzek, 'Making social work accountable', in: E. Friedson (ed.), *The professions and their prospects*, Beverly Hills/London, Sage, 1973, p. 217-243; D.J. Walkowitz, 'The Making of a Feminine Professional Identity: Social Workers in the 1920s', in: *American Historical Review*, Vol. 94, no 4, 1990, p. 1051-1075. Zie ook: Bervoets, *Opvoeden tot sociale verantwoordelijkheid*, resp. p. 29 en p. 18.

40. Het begrip 'zorgende macht' is gebaseerd op de notie 'pastorale' (herderlijke) macht van Michel Foucault. Hij benadrukt het belang van kennis over 'de mens' en 'de samenleving', en daarmee de ontwikkeling van de sociale wetenschappen voor de legitimiteit en effectiviteit van dit type macht. Ik introduceerde 'zorgende macht' in *De zorg om het Philipsmeisje: Fabriekmeisjes in de elektrotechnische industrie in Eindhoven (1900-1960)*. Zutphen, Walburg Pers, 1991. Zie ook: A. van Drenth, 'Zorg-en-de macht: Over de sociale constructie van genderidentiteit', in: *Psychologie en Maatschappij* 67, 1994, p. 141-155; A. van Drenth, "'Twee rozenhoedjes in de fabriek.' Katholieke zorg om een betwiste vrouwelijke identiteit', in: A. van Heijst en M. Derks, *Terra Incognita: Historisch onderzoek naar katholicisme en vrouwelijkheid*. Kampen, Kok Agora, 1994, p. 129-148.
41. Met het aanwenden van een nieuwe soort macht probeerden verlichte liberalen de sociale kwestie en het vrouwenvraagstuk op te lossen. Mijn visie verschilt van de benadering van de aanhangers van de these van het 'beschavingsoffensief' (bijvoorbeeld Ali de Regt), die vooral het idee van welbegrepen eigenbelang van de hogere sociale milieus centraal stellen.
42. In de gezaghebbende bronnen over de sociale geschiedenis van welzijnswerk en andragologie krijgt gender nauwelijks aandacht. Zie bijvoorbeeld H. Nijenhuis, *Volksopvoeding tussen elite en massa: Een geschiedenis van volwasseneducatie in Nederland*. Meppel/Amsterdam, Boom, 1981; A. de Swaan, *Zorg en de staat: Welzijn, onderwijs en gezondheidszorg in Europa en de Verenigde Staten in de nieuwe tijd*. Amsterdam, Bert Bakker, 1989; H.C.M. Michielse, *Welzijn en discipline: Van tuchthuis tot psychotherapie*. Meppel/Amsterdam, Boom, 1989.

Illustratieverantwoording

- Hoofdstuk 3: Gert van de Kamp, Apeldoorn
 Hoofdstuk 4: Robert de Hartogh, Rotterdam
 Hoofdstuk 5: Marian Bakker, Amsterdam
 Hoofdstuk 6: familiearchief mevrouw E.M. Deelman-Bolt, Groningen
 Hoofdstuk 7: Marc de Haan, Leiden
 Hoofdstuk 8: André Ruigrok, Landsmeer
 Hoofdstuk 9: uit brochure Orthopedagogisch Instituut Lievenshove, Oosterhout en Roosendaal
 Hoofdstuk 10: P. de Meyer, Amsterdam
 Hoofdstuk 11: uit 'Sporen van vrouwen', p. 90, Gemeentearchief Amsterdam

A. van Drenth
M. van Essen
M. Lunenberg
redactie

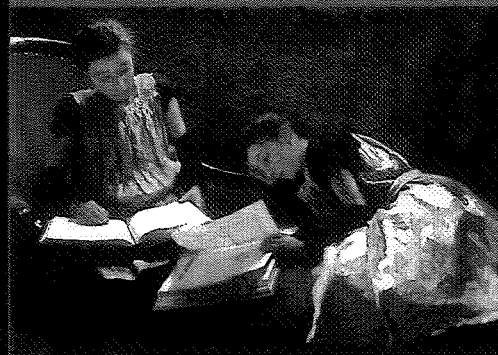
In gezin, klas en hulpverlening spelen sekseverschillen een belangrijke rol. De professionele relatie tussen de docent, de hulpverlener of de pedagoog enerzijds en de leerling of de cliënt anderzijds wordt er mede door bepaald.

Sekse als pedagogisch motief is een systematisch studieboek over deze thematiek.

Het boek opent met een theoretisch en historiografisch overzicht van het denken over sekse op het snijvlak van vrouwenstudies en de pedagogische en andragogische wetenschappen. Het doel van deze hoofdstukken is inzicht te verschaffen in de telkens veranderende opvattingen over sekse, professioneel handelen en identiteitsvorming en de samenhang daartussen.

Hierna volgt een scala van cases, die de volle breedte van onderwijs, opvoeding en zorg bestrijken. In deze cases wordt de pedagogische relatie in het gezin in verleden en heden behandeld, en er wordt ingegaan op de historische veranderingen in sekserollen in het onderwijs en de actuele situatie in het primair, voortgezet en volwassenenonderwijs. Ook wordt aandacht besteed aan de betekenis van sekseverschillen in het welzijnswerk. Daarbij komt de samenhang tussen sekse en etniciteit ter sprake. Alle cases in het boek zijn gebaseerd op recente onderzoeksgegevens.

De gekozen opzet maakt het boek bij uitstek geschikt voor studenten van lerarenopleidingen basisonderwijs en voortgezet onderwijs, het sociaal-agogisch onderwijs en de studies onderwijskunde, pedagogiek en andragologie.

Sekse als pedagogisch motief

ISBN 90-557-4059-4

INTRO

A. van Drenth, M. van Essen,
M. Lunenberg (redactie)

Sekse als pedagogisch motief
*Historische en actuele perspectieven
op opvoeding, onderwijs, vorming
en hulpverlening*

HOGESCHOOL
KATHOLIEKE
LEERGANGEN

KL-MEDIATHEEK

collectie ALO status ub

308.1 SEKS

Uitgeverij Intro, Baarn

© 1995 Uitgeverij Intro, Baarn

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Verstoring voor België: Uitgeverij Westland nv, Schoten
Omslagontwerp: Guillemet, Culemborg
Vormgeving binnenwerk: Alfred Birnie

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Sekse

Sekse als pedagogisch motief: historische en actuele perspectieven op opvoeding, onderwijs, vorming en hulpverlening / A. van Drenth, M. van Essen, M. Lunenberg (red.) . - Baarn: Intro. - Ill.

ISBN 90-5574-059-4

NUGI 723

Trefw.: sekseverschillen en opvoeding/sekseverschillen in de hulpverlening.

Inhoud

	Introductie	9
DEEL I Theorie		
	ANNEMIEKE VAN DRENTH, MINEKE VAN ESSEN, MIEKE LUNENBERG	
1	Sekse en opvoeding <i>Een theoretisch perspectief</i>	13
	Inleiding. Opvoeding en cultuur. Het sekseverschil. Sekse en cultuuroverdracht. Sekse als pedagogisch motief: de thema's.	
	BRITA RANG	
2	Sekse als opvoedkundige kwestie? <i>Vrouwen en vrouwelijkheid in historisch pedagogisch perspectief</i>	32
	Inleiding. Geen oog voor moeders en meisjes. Dubbelzinnige aandacht voor vrouwen en meisjes. Vrouwen en vrouwelijkheid in historisch-pedagogisch perspectief. Ambivalenties rond moederlijke opvoeding in de 14de tot 16de eeuw. De verbroekeling van een traditioneel concept (de late 17de en 18de eeuw). De 20ste eeuw: veranderbare gender-identiteit?	
DEEL 2 Gezinsopvoeding		
	TRUDIE KNIJN	
3	Vaders over hun kinderen <i>Mannelijkheid in de pedagogische relatie</i>	53
	Inleiding. De verantwoordelijkheid van de vader voor de relatie met de kinderen. Betrokkenheid bij opvoeding en zorg. Conclusie.	

- JOKE VAN DER ZWAARD
- 4 **Pedagogische bemoeienissen met Turkse en Marokkaanse moeders** *De constructie van een probleemcategorie* 67
 Inleiding. De deskundigheid van de wijkverpleegkundige. Discipline: lastige jongetjes en volgzame meisjes. Dochter - moeder - grootmoeder: meerduidige relaties. De moeder als huisvrouw en echtgenote. Slot.

DEEL 3 *Onderwijs*

- MONIQUE VOLMAN
- 5 **Verzorging, computers en het schoolplein** *Sekse en identiteit in het onderwijs* 83
 Inleiding. Sekse op school: termen en invalshoeken. Herwaardering van een 'vrouwelijk' terrein: het vak verzorging. Het schoolplein als pedagogische ruimte. Computers als bouwsteen voor sekse-identiteit. Betekenissen, structuren en identiteiten.
- MINEKE VAN ESSEN
- 6 **Het eigen beeld van Betty Bolt** *Kweekschoolcultuur en individuele identiteit in de jaren twintig* 100
 Inleiding. Lager onderwijs en sekse. Schoolcultuur. Het eigen beeld van Betty Bolt. Culturele context. Epiloog.
- KARIN HOOGEVEEN
- 7 **'Het kunnen allemaal je eigen kinderen zijn'** *Opvattingen over beroepsidentiteit en moederschap van vrouwelijke leerkrachten met kinderen* 117
 Inleiding. Beroepsidentiteit en sekse. Moederschap en beroep. Conclusies.
- MIEKE LUNENBERG EN ELLY STALLEN
- 8 **De basiseducatie** *Traditie en toekomst in een veld van vrouwelijke pedagogen* 129
 Inleiding. Een veld van vrouwelijke pedagogen. Leren en onderwijzen - bloei en neergang van het ervaringsleren. Naar een nieuwe didactiek.

DEEL 4 *Vorming en hulpverlening*

- WOLFGANG RICKERT EN URSULA HEBBORN-BRASS
- 9 **Vergelijkend onderzoek naar de voorgeschiedenis van jongens en meisjes die in een tehuis worden opgenomen** 143
 Geslachtsverschillen in de jeugdgezondheidszorg. Geslachtsverschillen bij kinderpsychiatrische stoornissen en schoolproblemen. Vraagstelling. Methode. Resultaten. Discussie.
- LENIE BROUWER
- 10 **Strategieën van Marokkaanse meisjes** 159
 Inleiding. Een dominant opvoedingsideaal. De strategie van heimelijk gedrag. De strategie van hulp zoeken. De strategie van weglopen. Op zoek naar nieuwe betekenissen.
- ANNEMIEKE VAN DRENTH
- 11 **'De groote verantwoordelijkheid van haar vrouw zijn'** *Woningopzichteressen en de professionalisering van sociale zorg in Nederland (1880-1940)* 171
 Inleiding. Nederlandse pioniersters in het woningwerk. Opleiding tot sociale arbeid. De Vereniging van Woningopzichteressen. Een beroep onder druk. Mislukte of geslaagde professionalisering?
- Illustratieverantwoording** 187
- Over de auteurs** 188

----- end of text -----

This publication is made available in the context of the history of social work project.

See www.historyofsocialwork.org

It is our aim to respect authors' and publishers' copyright. Should you feel we violated those, please do get in touch with us.

Deze publicatie wordt beschikbaar gesteld in het kader van de canon sociaal werk.

Zie www.canonsociaalwerk.eu

Het is onze wens de rechten van auteurs en uitgevers te respecten. Mocht je denken dat we daarin iets fout doen, gelieve ons dan te contacteren.

----- einde van de tekst -----